
«ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ '30». Κωνσταντίνος Θεοτόκης- Κωνσταντίνος Χατζόπουλος

γράφει ο Απόστολος Θηβαίος

Η περίφημη γενιά του 1930, όπως χαρακτηρίζεται η καλλιτεχνική δημιουργία της περιόδου αυτής και των εκπροσώπων της, δεν συνιστά μια παρθενογένεση. Δεν πρόκειται δηλαδή για ένα γεγονός το οποίο συμβαίνει απρόσμενα, δίχως να μπορούν να ανιχνευθούν τα ερείσματα, οι αιτίες, οι καίριες αφορμές για την εξέλιξη αυτή. Η ποιητική και πεζογραφική δημιουργία από το 1930 και έπειτα βασίζει σε ένα μεγάλο ποσοστό τη σημασία της στον προδρομικό λόγο, εκείνον που διατυπώθηκε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Πρόκειται για το λόγο εκείνο που στηρίζει την εξέλιξη και τη διάδοσή του στην αισθητική και ψυχολογική μεταστροφή των πιο γνήσιων φωνών της γενιάς του 1900, καθώς και στην εγκατάλειψη ενός στείρου ακαδημαϊσμού που φτώχαινε και συγκρατούσε τη λογοτεχνική μας παραγωγή σε ένα επικίνδυνο τέλμα καθιερωμένων και αναχρονιστικών προτύπων. Η δημιουργικότητα των λογοτεχνών της περιόδου 1900 έως και 1930 μοιάζουν να λειαίνουν το έδαφος ώστε να διαμορφωθούν οι κατάλληλες συνθήκες για τον «εσωτερικό» λόγο του 1930. Ο ελληνικός νεορεαλισμός, με τα σκηνογραφικά χαρακτηριστικά του καθορίζεται επακριβώς ή πάλι υπονοείται ως ατμόσφαιρα και υφολογική προσέγγιση, ήδη από τις αρχές του 1900. Οι λογοτέχνες αυτής της περιόδου διατυπώνουν μία εκφορά, πεζολογική κυρίως, η οποία υιοθετώντας δείγματα των ευρωπαϊκών τάσεων, απομακρύνεται ολοένα και περισσότερο από την εξαντλημένη θεματολογία, παρουσιάζοντας την ίδια στιγμή μία σαφή ροπή προς την εικρινή εκτίμηση της παράδοσης, φωτίζοντας την τοπογραφία του ελληνικού ψυχισμού. Τούτη η τελευταία μεταστροφή θα εκδηλωθεί τις επόμενες δεκαετίες με τρόπο καθολικότερο, αντλώντας την τεχνοτροπία της από το συμβολισμό, τον υπερρεαλισμό, το μοντερνισμό των πιο πρόσφατων περιόδων, από το 1970 και έπειτα. Η σημασία της βιβλιογραφίας της γενιάς πριν το 1930 δεν συνιστά μια καθολική αξία, παρά μεμονωμένες κορφές, οι οποίες βεβαιώνουν την καταγωγή της κλωνισμένης ψυχολογίας του 1930. Δεν θα ήταν αδόκιμο ή ασυνεπές, αν θεωρούσαμε πως ο συντριμμένος ρεαλισμός της περιόδου, η οποία χαρακτηρίστηκε από την ατμόσφαιρα του καρνωτακισμού οφείλει την εξέλιξη και την απήχυσή της στην εργογραφία των αρχών του 20ου αιώνα, η οποία κατόρθωσε, εκφράζοντας πάντα μια άλλη εποχή και διαφορετικές πάντα προβληματικές, να συλλάβει και τελικά να εκφράσει τη ρημαγμένη αισθητική των

επόμενων ετών. Επέτυχε η γενιά του 1900, καθώς ο Γιάννης Δάλλας επισημαίνει εύστοχα, να χαράξει το δρόμο για τη μετάβαση και το συγκερασμό ποιητικής, υπαρξιακής και πολιτικής δημιουργίας, καθοδηγώντας έτσι τα πνευματικά πράγματα, ώστε να μιλούμε σήμερα για μια αποκάλυψη που θέλει την ουσία της δημιουργίας στραμμένη ολότελα στα παραπάνω όρια, καθοριζόμενα όμως από μια ανθρώπινη γωνιά θέασης. Ανάμεσα σε εκείνους που διατηρούν μια ευθεία, «προγονική» σχέση με την έκταση των γεννημάτων της «γενιάς της απογοήτευσης», κατέχουν σπουδαία θέση οι Κωνσταντίνος Θεοτόκης και Κωνσταντίνος Χατζόπουλος. Πρόκειται για εκείνους τους δημιουργούς, οι οποίοι ετήρησαν, όντας μες στην εποχή τους πάντα, τον όρο μιας ψυχικής λογοτεχνίας. Μιας τέχνης, η οποία όχι μόνο δεν φωτίζει απλόχερα τον άνθρωπο και τα ελατήρια του, μα στέκει ικανή με τα τελειωμένα επιτεύγματά της να χαρακτηριστεί ως πρωτοποριακή στη φόρτιση, το ύφος και τα επίκεντρα της.

Τόσο ο Χατζόπουλος, όσο και ο Θεοτόκης τολμούν μια εναλλαγή στη λογοτεχνική προσέγγιση. Τους ενδιαφέρει η ελληνική πραγματικότητα, όμως επικεντρώνονται στη διαμόρφωση των ψυχολογικών κριτηρίων, τα οποία συνθέτουν την προσωπογραφία του Έλληνα της περιόδου αυτής. Πρόκειται για μια μορφή ηθογραφίας, η οποία ανασύρει τα ηθικά πρότυπα της ελληνικής ψυχής, όχι για να τα σχολιάσει ή να τα αξιολογήσει, μα για να φανεί ο συναισθηματικός πυρήνας μιας ολόκληρης κοινωνίας. Στον «Κατάδικο» του Θεοτόκη, αλλά και στον «Πύργο του ακροπόταμου» του Κωνσταντίνου Χατζόπουλου μελετάται ο ψυχισμός, αποπειράται να φανερωθεί ο τρόπος με τον οποίο βιώνονται τα πιο κεντρικά, ανθρώπινα συναισθήματα. Οι δυο λογοτέχνες μιλούν για ένα ολόκληρο, αξιακό, ηθικό σύστημα, το οποίο ορίζει με τρόπο απόλυτο την ανθρώπινη ψυχή. Το τοπίο της ελληνικής επαρχίας συνιστά το κατάλληλο, σκηνογραφικό φόντο. Μεσ σε τούτο το πλαίσιο τα έργα των δύο σπουδαίων λογοτεχνών αποκτούν έναν χαρακτήρα κοινωνικής λογοτεχνίας, είδος περιφρονημένο στην εντόπια, δημιουργική παραγωγή. Μόνο κατά τις επόμενες δεκαετίες θα φανεί το λογοτεχνικό ενδιαφέρον για την απεικόνιση των προβλημάτων και της αισθητικής των λαϊκότερων, κοινωνικών στρωμάτων, όπως συνωστίζονται στα μεγάλα, αστικά κέντρα, βιώνοντας τον κόπο και τη δραματική συνέχεια μιας κοινωνίας, η οποία επέζησε και καλείται τώρα να ξεπεράσει μια ανεπανάληπτη, εθνική καταστροφή, δίχως να μπορεί να φανταστεί τις ακρότητες της ιστορικής συνέχειας. Μια πρώτη υπόνοια της αισθητικής αυτής θα φανεί, λοιπόν στα έργα των δύο δημιουργών. Σκηνογραφώντας τους γενέθλιους τόπους, αποκρυσταλλώνοντας τον ανθρώπινο τύπο της εποχής τους, αναγνωρίζουν σε αυτόν πια τη δυναμική του εσωτερικού του δράματος. Ο μεν Θεοτόκης αποκαλύπτει με τον «Κατάδικο» τη διαχρονική ένταση της αρχαίας τραγωδίας, όπως τη γνωρίσαμε στα σπουδαία, σωσμένα έργα. Η ύβρις, η συντελεσμένη αδικία, ο φόνος και οι Ερινύες, θεότητες πάντα παρούσες, τραχείς καταλύτες των ανθρώπινων επιλογών, η βέβαιη ανταπόδοση του διαπραγμένου κακού. Πρόκειται για μια τέτοια ανταπόκριση, μιλούμε για μια ανταπόκριση με το αρχαίο δράμα η οποία σμίγει με το χριστιανικό πρότυπο της μεγαλοψυχίας. Πάντοτε το ζήτημα συνιστά η ανθρώπινη ψυχολογία, το εσωτερικό δράμα, εκείνο που τελείται στα αβαθή της ψυχής. Η ταπεινοφροσύνη των χαρακτήρων, η βίαιη διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών, το βίωμα του έρωτα, η θέση

της γυναίκας μες στην επαρχιακή κοινωνία των αρχών του αιώνα, όλα ετούτα τα ζητήματα απασχολούν τους δυο συγγραφείς, οι οποίοι μες στα έργα τους προσφέρουν μια πιστή, ηθογραφική αποτύπωση του κοινωνικού ιστού. Μα δεν μένουν σε τούτα. Εκείνο το οποίο κεντρίζει το ενδιαφέρον τους είναι το ανθρώπινο δράμα, εκείνο που συντελείται αιώνες τώρα, δίχως να γνωρίζει λυτρωμό ή να μετριάζεται η τρομερή του ένταση. Το δράμα που γνωρίζει την αρχή του στα απροσδιόριστα όρια μεταξύ ενστίκτου και λογικής, επιθυμίας και ηθικής, δικαίου και αδίκου. Ο μεν Θεοτοκάς, στον «Κατάδικο» αναδεικνύει το μεγαλείο της ανθρώπινης ψυχής, εκείνο που απαντάται στην ταπεινή, ευαγγελική μορφή του Τουρκόγιαννου. Πρόκειται για μια ανθρώπινη μορφή, η οποία μες στην πνευματική της ένδεια, διατηρεί αμείωτη την έννοια της ηθικής συνείδησης, επιβεβαιώνοντας το μεγαλείο της απλότητας, εκείνης που διασκορπίζεται εμπρός στη δικαιοπραξία, εκείνης που εξαντλείται εμπρός στο γενικό καλό. Στην περίπτωση του Χατζόπουλου, η κοινωνική λογοτεχνία θέτει ως επίκεντρο της ηθογραφίας τη συντριβή μιας οικογένειας. Η Φρόσω, θυσιασμένη στα οράματα και τα ανεκπλήρωτα όνειρα των μικρών της αδερφών, αποστρέφεται τον ίδιο της τον εαυτό, ταπεινώνεται, συντριβεται και τελικά λυτρώνεται μες στη βεβαιότητα του θανάτου. Μια απώλεια, η οποία εντέχνως τονίζει τη δραματική υφή του έργου, ενώ την ίδια στιγμή αποτυπώνει με τρόπο γλαφυρό τον αλτρουισμό που ορίζει την ελληνική ψυχή. Οι διαψεύσεις των ονείρων δεν μπορούν να συγκριθούν με την ευτυχία του συνανθρώπου. Τέτοια μηνύματα σπανίως αναγνωρίζονται ως στοχεύσεις μες στην παγκόσμια, ακόμα λογοτεχνία. Οι περιπτώσεις των δυο Ελλήνων λογοτεχνών σηματοδοτούν την αλλαγή των εποχών που θα βρει απaráλλαχτη την ανθρώπινη ψυχή, τραχιά από τα βάσανα και τις διαψεύσεις. Με άλλα λόγια δημιουργούν οι δυο συγγραφείς έργα ανθρώπινα, με πλαστικούς χαρακτήρες, φυσικούς, έρμαιους εμπρός στη διαχρονική ένταση του ελληνικού πεπρωμένου, όπως το διδαχτήκαμε στα αρχαία δράματα, με τις συντριβές και τις ηθικές εξάψεις των τραγικών ηρώων. Ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος και ο Κωνσταντίνος Θεοτόκης κατορθώνουν να πράξουν με τόλμη εκείνο το οποίο αμφισβήτησε μερικές δεκαετίες αργότερα ο Στέλιος Ξεφλούδας. Πρόκειται για τη λογοτεχνία εκείνη, η οποία αναγνωρίζει στον άνθρωπο το θάρρος και τη ματαιοδοξία μιας επίμονης και τραγικής επανάστασης απέναντι στην ίδια τη μοίρα, το τρομερό και αθώρητο μέλλον.